

Rahvaste vanglast rahvaste ühisesse perre?

Habsburgide monarhiast slovakkide rahvuslikus mälus

Elena Mannová

Slovakkide ajalootaju on hea näide, kuidas oma võimetusest tehakse keskne teema. Ettekujutus rõhutat-olemisest seostub välja ütle mata jääva mee le pärase teesiga “Me pole kellelegi kurja teinud” ja seepärast ole me meie väljaspool vastutust ja süüd. Ohvrimüüt kuulub paljude, mitte ainult nn. mittedominantsete Euroopa rahvaste ajalookirjutuse standardvarustusse. Ungarlaste poolt osaks saanud rõhumine on slovakkide ajaloolises mälus nii sügavalt juurdunud, et jääb märkamata, et ka ungarlastest “põlisvaenlased” on ise sajandite jooksul samuti kannatanud küll Osmanite ja Habsburgide, küll Natsi-Saksamaa ja sovettide all, millele lisandub alaline ohutunne olla “väikene saareke suures slaavlaste meres”. Ajaloodiskursused ning nii enda kui ka teiste rahvuste stereotüübid, mida kasutatakse poliitilistes kampaaniates, ajalookirjutuses, kõikvõimalikus meedias, õpikutes, kalendrites, piltpostkaartidel ja kirjanduses, kuni televisiooni ja internetini välja, tuginevad slovakkide tuhandeaastase orjapõlve müüdile, ladestades seda üha edasi. Traumeerivaid elamusi madjariseerimisest Austria-Ungari kaksikriigi ajastul (1867–1918) on projitseeritud ja projitseeritakse tagasiulatuvalt kogu Ungari valitsusajale. (Tuhanda aasta esiletõstmine pole slovaki eripära, vaid toetub laiemale kultuurisümboolikale – olgu või võrdluseks mitmesugused rõhumisest ajendatud millenarialistlikud ja kiliastlikud liikumised.) Teesi slaavlaste ja slovakkide tuhandeaastasest kannatusest sõnastas juba Pavel Jozef Šafárik, olles tõenäoliselt mõjutatud herderlikust nägemusest allasurutud ja rõhutat slaavlaste tulevikumissioonist.

Orjapõlve müüt seob tervet ajaloopiltide kogumit: 1) müüti kuldajastust omaenda Suur-Määri riigis, mil slovaki d “ei pidanud veel kannatama” – teise kuldajastuna tähistati “rahvuslikku taassündi”; 2) ettekujutust pärusvaenlasest; 3) müüti tuhandeaastasest võitlusest omariikluse eest, kuigi esimesi tõendeid sellest võitlusest võib leida alles 1848. aastast, ning 4) müüti rahvuslikust ühtsusest, viiduna tagasi juba rahvuse kujunemise protsessile.¹

Käesolevas artiklis püüan analüüsida, kuidas on slovaki rahvusmütoloogia mõjutanud Slovakkia ajalookirjutust pärast 1918. aastat ning milline tähendus ohvrimüüdi loomisel langeb Habsburgide monarhiale.²

Et Slovaki ajalookirjutus professionaliseerus ja institutsionaliseerus alles 1940.–1950. aastatel, ilmusid riigi ja rahvuse kujunemist selgitavad käsitlused suhteliselt hilja. Kõik slovaki ajaloolased vormisid rahvuslikku narratiivi vastuseisust ungarlaste hegemoniaalsetele nõudmistele ning keskendusid eelkõige rahvuslikule liikumisele. Július Botto rajas slovakkide

¹ E. Krekovič, E. Mannová. *Mýty naše slovenské*. Bratislava, 2005.

² Artikkel refereerib 14 peamiselt slovaki ajaloolase kirjutatud ülevaate teost alates Július Botto raamatust slovakkide rahvusteadusest (ilmunud 1906 ja 1910, 2. trükk muutmata kujul 1923) kuni 2004. aastal ilmunud Slovakkia lühiajaloo ni “Krátké dejiny Slovenska”) ning kahe poliitiku (Ďurčanský, Lettrich) ajalookäsitlust.

ajalooteadvuse käsitluse diskontinuiteedile: alustanud Suur-Määri riigist, tegi ta kohe seejärel suure hüppe 18. sajandi lõppu, mil rahvusliku identiteedi väljendused jõudsid kirjandusse. Botto veel monarhia ajastul kirja pandud käsitluse kohaselt polnud aadelkond “Ungari feodaalses kastiühiskonnas” end jõudnud rahvuslikult määratleda, mistõttu tema käsitluse järgi polnud 10. kuni 18. sajandini ka rahvuslikku rõhumist. Alles keiser Franz I,³ keda Botto kutsub familiaarselt Fraño I, saab “madjarismi” toetajaks, pälvides seetõttu “oma alamate austuse ja armastuse pigem sõbralikkuse ja heategevuse kui õiglustunde läbi”⁴.

Hiisemad ajaloolased konstrueerisid juba järjepidava, lineaarse ja teleoloogilise ajaloo, mis oli ühetähenduslikult suunatud rahvuslikule emantsipatsioonile. Rahvusmütoloogiaga sarnaselt ehitati see teadlikult üles “rahvuslike kannatuste draamale” ning “rahvuslikule pääsemisele” Tšehhoslovakkia, hiljem Slovakkia riigis. Arvukates õpikutes ja publitsistlikes artiklites lausa normiks saanud “tuhandaastase orjapõlve” sõna-sõnalist nimetamist tollastest ajalookäsitlustest siiski ei leia, seda isegi mitte Tiso-aegse⁵ õuehistoriograafi František Hrušovský tööst.⁶ Kuigi esimestes üldkäsitlustes ei suhtunud Ungari riiki teab mis vaimustusega, ei kaheldud selle legitiimsuses. Kooskõlas slaavlaste poolt madjari hõimude sõbraliku vastuvõtu teooriaga vaadeldi Ungari Kuningriiki kui Suur-Määri riigi järglast. Alles 1961. aastal ilmunud akadeemilises “Slovakkia ajaloo” (“Dejiny Slovenska”), toimetajateks Ľudovít Holotík ja Ján Tibenský, mida esitleti kui Slovakkia ajaloo esimest marksislik-leninlikku sünteesi, distantseeruti teadlikult Ungari ajaloost: “Slovakkia ajalugu ei tohi lasta ühte sulanduda Ungari riigi ajalooaga”, sest selline riigi käsitlus tõrjuks slovakiid tagaplaanile.⁷ 1990. aastate üldkäsitlustes on Slovakkia Ungarist lahti rakendamisest loobunud: Richard Marsina vaatleb 1992. aastal Slovakkia ajalugu Ungari Kuningriigi integreeritud koostisosana.⁸ Sellist muutust tingis ühelt poolt arusaam, et ühist minevikku ei saa loovutada üksnes ungarlastele, teisalt aga on kasvanud huvi eliidi ja varem tabuks peetud sotsiaalsete kihtide (aadel, kodanlus, vaimulikkond) ajaloo vastu. Plebeiline kontseptsioon lihtrahva ajaloost ilma kuningateta on järk-järgult kadumas.

Ungarist distantseerumist ei saa samastada eemaldumisena kogu Habsburgide monarhiast. Kuna Habsburgid olid Slovakkidelt negatiivse hinnangu pälvinud ungarlastega sageli pingetes ja konfliktides, oli eelduspärane, et neid vaadeldi märksa positiivsemalt, leebemalt ja ka diferentseeritumalt. Just hinnangutes Habsburgidele ilmneb paljuski slovakkide enesemääratlus ning ajalookirjutuse ideoloogiline suunitlus. Esimene ülevaateteos, milles Habsburgide dünastia pälvis eraldi osa – “Slovakkia lühiajalugu” – ilmus alles 2003. aastal. Raamat annab dünastia arengust põgusa ülevaate, käsitledes pea neli sajandit kestnud Habsburgide võimu Slovakkia ajaloo lahutamatu osana.⁹ Varem rahvuslikel või siis klassipositsioonist tulenevatel põhjustel välja tõrjutud Habsburgid ilmusid slovaki ajalookirjutuse huvisfääri alles pärast 1989. aastat.¹⁰ Roman Holec kirjutab oma raamatus “Viimased Habsburgid ja Slovakkia” Habsburgide elujõulisusest ja kohanemisvõimest muutuvate ideedega. Käsitledes dünastia kohta ajaloolises mälus, märgib ta: “Oma tegevuse ja saatusega viisid nad ühed rahvad kuulsusele ja võimule, teistele langes aga ikestatute ja õigustest ilma jäänute osa. Seepärast vaatavad

³ Franz Joseph I valitses keisrina aastatel 1848–1916, olles 1867. aastal Austria-Ungari kaksikmonarhia rajajaks. (*tõlkija märkus*)

⁴ J. Botto. Slováci. Vývin ich národného povedomia. I. 2. tr. 1923, lk. 19 ja 21.

⁵ Jozef Tiso (1887–1947) kuulutas Saksamaa toetusel 1939. aasta märtsis välja Slovakkia Vabariigi, jäädes 1945. aastani selle presidendiks. – *Tõlkija märkus*.

⁶ F. Hrušovský. Slovenské dejiny. Martin, 6. tr. 1940.

⁷ Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848. Toim. Ľudovít Holotík, Ján Tibenský. Bratislava, 1961, lk. 9.

⁸ R. Marsina, V. Čičaj, D. Kováč, L. Lipták. Slovenské dejiny. Martin [1992], lk. 7.

⁹ I. Mrva. Habsburgovci na uhorskom tróne. – E. Mannová (toim.). Krátke dejiny Slovenska. Bratislava, 2003, lk. 118–120.

¹⁰ Vt. J. Baďurík (toim.). Slovensko a Habsburská monarchia v 16.–17. storočí. Bratislava–Wien, 1995.

esimesed oma monarhistlikku minevikku nostalgia ja pieteediga, teised aga kibestumus- ja valutundega [– – –] Tšehhi ajaloos sümboliseerib *Habsburgi-trauma* pikaajalist tšehhi-saksa vaenu. See vaatenurk sai pärast Tšehhoslovakkia Vabariigi väljakuulutamist rahvusriikliku traditsiooni osaks [– – –] Tšehhid nõudsid samasugust hinnangut ka slovakkidelt, kelle kogemused Habsburgidega polnud aga mitte nii vahetud ja seega ka mitte nii negatiivsed.”¹¹

Habsburgide valitsusaja käsitlemisel tuuakse enamasti välja järgmised sündmused ja arengud: Mohácsi lahing 1526, võitlused Ungari krooni pärast, Türgi sõjad, Ungari aadli Habsburgide-vastased ülestõusud, nende lõpetusena 1711. aasta Satu Mare rahuleping kui esimene Austria-Ungari kokkulepe, valgustuslikud reformid (eraldi on esile tõstetud õuebibliotekaar Adam František Kollári püüdlusi integreerida Habsburgid Ungari patriotismiga), 1848/49. aasta revolutsioon ja uusabsolutism, Austria-Ungari kokkulepe 1867 ning Esimene maailmasõda koos monarhia kokkuvarisemisega. Botto kirjutas “slovakkide sünnipärasest truudusest dünastiale”, Ferdinand Ďurčanský järgi (1943) nägid rahvad Habsburgides “kaitseingleid oma vabadusele”. Ďurčanský hindab Türgi sõdade ajastu Habsburge märksa positiivsemalt kui Ungari aadlikke, kuna esimesed “said märksa paremini aru riiklikest huvidest”.¹² Praha diktaadi tugevnemisel pärast Teist maailmasõda kandus tšehhide negatiivne hinnang Habsburgidele ka Slovakkia ajalookirjutusse: “... pea nelisada aastat olid tšehhi ja slovaki rahvad reaktsioonilise saksa-ungari dünastia valitseda ja ekspluateerida [– – –] Habsburgid kasutasid oma eesmärkide saavutamiseks Rooma klerikalismi reaktsioonilist ideoloogiat” jne.¹³ 1956. aastast pärinevad, veel stalinistlikus vaimus postuleeritud “Teesid” kurdavad “Viini tänamatust” pärast Napoleoni sõdu, sest Habsburgid ei olnud rahvamasside teeneid Napoleoni purustamisel piisavalt hinnanud ega hüvitanud.¹⁴ Revolutsiooni ja Bachi-režiimi¹⁵ interpreteeringutes korduvad motiivid slovakkide mahajäetusest ja paternalistlike lootuste purunemist: “Valitseja unustas oma töötused”, “Štúre poliitikud”¹⁶ said dünastialt petta”, “Viini poliitikud valmistasid slovakkidele kibestumuse”. Mitte niivõrd rahvuslikult kui just klassipositsioonilt kritiseeriti “äraandlikke” Habsburge, “vihatud” Austria sõdureid, “tooreid” poliitikuid ja Viini “reaktsioonilist” valitsust. Need omadussõnad ei kõnele küll erilisest sümpaatiast Habsburgide vastu, kuid juba Austria-Ungari kaksikriiki käsitledes sõnavara muutub. Alates 1960. aastate lõpust toonitavad kõik autorid pärast 1867. aastat tekkinud lausa kuristikuni ulatuvat lõhet Ungari tsentralistliku, poolfeodaalse, šovinistliku ja hoolimatu poliitilise süsteemi ning teisalt märksa liberaalsema, demokraatlikuma ja rahvustele vastutulelikuma Tsisleitaaania¹⁷ vahel.

Marksistliku ajalookirjutuse püsivaks elementiks sai tees “topeltrõhumisest”. Topeltik-kena tähistati algselt slovaki rahva feodaalmajanduslikku ja usulist rõhumist vastureformatsiooni ajal. Ján Tibenský määratles topeltrõhumise algusena aega pärast Türgi ülemvõimu murdumist Kesk-Euroopas ning võttis kasutusele “kahe veskikivi” kujundi.¹⁸ Sotsialismi-ajastu ajaloolaste silme läbi sattusid slovaki alates 18. sajandist kahekordse rahvusliku rõhumise alla, mida teostasid germaniseerivad Viini Habsburgid ning madjariseerivad Ungari valitsevad klassid. Vaatamata omavahelistele vastuoludele ühinesid rõhujad alati,

¹¹ R. Holec. Poslední Habsburgovci a Slovensko. Bratislava, 2001, lk. 7–9.

¹² J. Botto (vt. viide 4), lk. 98; F. Ďurčanský. Pohľad na slovenskú politickú minulosť. Bratislava, 1943, lk. 61 ja 95.

¹³ Vt. V. Husa. Dějiny Československa. Praha, 2. tr. 1962, lk. 124–125.

¹⁴ Dejiny Slovenska. (Tézy). Toim. L. Holotík. Bratislava, 1956, lk. 92.

¹⁵ Alexander Bach oli pärast 1848. aasta revolutsiooni mõnda aega Austria justiitsminister, kelle rahvuspoliitikale pandi suuri, kuid paraku asjatuid lootusi. (tõlkija märkus)

¹⁶ Ludevít Štúr (1815–1856) oli slovaki rahvusliku ärkamise liidreid, paistes silma Ungari-vastase meelsusega. (tõlkija märkus)

¹⁷ Pärast 1867. aastat Austria-Ungari kaksikriigi Austria osa nimetus. Ungari ala nimetati Transleitaaniaks. Nimed on tuletatud Leitha (ung. Lajta) jõe järgi. (tõlkija märkus)

¹⁸ J. Tibenský (toim.). Slovensko I. Dejiny. Bratislava, 2. tr. 1978, lk. 318–319.

kui oli võimalik leida “kompromissi slovaki rahva arvel”. Nii leidsidki slovakiid pärast Austria-Ungari kokkuleppeid (1711, 1867 jt.) “end umbteelt”.

Mitmeid metafoore võeti üle tšehhi ja ungari marksistlikust historiograafiast, millest slovaki enda ajalookirjutuse arenedes hakati järk-järgult loobuma. Nii tähistati veel 1950. ja 1960. aastate alguses “feodaalset ja usulist rõhumist” 17. sajandil kui “pimeduse aega” (“barokové temno”, “atmosféra temna”).¹⁹ Nimetatud kujund võeti Alois Jiráseki romaani pealkirjast ning seostati varasema müüdiga protestantlike tšehhide kaotusest Valgemäe lahingus, mis esimese Tšehhoslovakkia Vabariigi ajal kohandus laialt levinud müüdiks tšehhide 300-aastasest orjapõlvest Habsburgide monarhia all. Slovaki ajaloolased vabanesid peagi “pimedusaja” terminist, väites just slovaki elemendi tugevnemist nimetatud ajastul. Naabrite ajalookirjutusest võeti üle ka ütlus *divide et impera* monarhia rahvuspoliitika iseloomustamiseks, samuti populaarne metafoor “rahvaste vangla”. “Kolonიაalsena” käsitleti Viini poliitikat siiski vaid üksikjuhtudel.²⁰

1918. aasta sündmuste historiograafilised tõlgendused on Habsburgide monarhia ümberhindamise hea näide. Botto sõnul said ungarlased oma süütegude eest karistatud ning “ebaõiglane” Habsburgide riik leidis oma teenitud lõpu.²¹ Hrušovskýle tähendas Austria-Ungari langemine slovakkide orjuse lõppu, arvustades samas monarhiat, et see polnud “oma missiooni Kesk-Euroopas mõistnud”.²² Ďurčanský kordab (1943. aastal!), et Habsburgid “ei olnud oma ülesannete kõrgusel, püüdes luua ühtset Saksa riiki. Selle asemel, et otsida uut õigustust Doonau-monarhia eksistentsile pärast Türgi ülemvõimu murdmist Kesk-Euroopas ning ehitada tõeline kodu kõigile seal elavatele rahvastele [– – –], võtsid nad omaks imperialistlikud funktsioonid ning pidid vaid häda sunnil jagama oma võimu ungarlastega.”²³ Ka Tibenský arvates oli paljurahvuseline Habsburgide riik pärast Türgi hädaohu kadumist oma “ajaloolise rolli” täitnud.²⁴ Andmata küll hinnangut kogu monarhiale, mainib František Bokes (1946) “alateadvusliku igatsuse täitumist pärast vabanemist Ungari riigist”²⁵. Alates 1950. aastatest rikastati ajaloolisi narratiive motiividega Suurest Sotsialistlikust Oktoobri-revolutsioonist, mis kiirendas “rahvaste vangla”, “poolfeodaalse paljurahvuselise monarhia” lõppu ning kõrvaldas vägivaldse germaniseerimise ja madjariseerimise ohu. 1990. aastate historiograafias jäi rahvaste vangla väljendist alles vaid emotsionaalselt neutraalne “autoritaarne režiim” ning diferentseeritud pilt poliitilisest süsteemist Tsis- ja Transleitaanias. Tähelepanu kandus nüüd monarhia Ungari poolele. Dušan Kováč (1998) kirjeldab “slovakkide järk-järgulist võõrandumist Ungari riigist”: “Slovakkide sisemine lahkulöömine Ungarimaast küpses samm-sammult juba 19. sajandil, vastavalt sellele, kuidas algselt multietniline Ungari riik muutus tsentralistlikuks madjarite riigiks.”²⁶

Pärast 1948. aastat keskendus Slovaki ajalookirjutus rahvus- ja klassiidentiteedi kindlustamisele. Nii enne kui ka pärast sotsialismiperioodi toodi esile rahvuslikke ja kristlikke momente: slaavlaste “kristlik missioon” paganlike ungarlaste hulgas, kristliku õhtumaa

¹⁹ Viimast korda kasutatakse üldkäsitlustes väljendit “slovakkide pimeduseaeg” 1970. aastatel: J. Tibenský (vt. viide 18), lk. 389.

²⁰ Tibenský võtab selle termini jutumärgides üle Gregor Berzeviczylt (18. sajandi lõpp), kirjeldamaks õukonna diskrimineerivat majanduspoliitikat Ungari suhtes: J. Tibenský (vt. viide 18), lk. 403. Vt. ka E. Mannová. Das kollektive Gedächtnis der Slowaken und die Reflexion der vergangenenen Herrschaftsstrukturen. – J. Feichtinger, U. Prutsch, M. Csáky (toim). Habsburg postcolonial. Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis. Innsbruck–Wien–München–Bozen, 2003, lk. 189–196.

²¹ J. Botto (vt. viide 4), lk. 173 ja 176.

²² F. Hrušovský (vt. viide 6), lk. 313.

²³ F. Ďurčanský (vt. viide 12), lk. 95.

²⁴ J. Tibenský (vt. viide 18), lk. 319.

²⁵ F. Bokes. Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie. Bratislava, 1946, lk. 339.

²⁶ D. Kováč. Dejiny Slovenska. Praha, 1998, lk. 180.

piiride kaitse türklaste vastu jm. Metafoorina kasutatud “bastion” või “vahipost idapoolsete barbarite vastu”, mis esialgselt lähtus islami hädaohust, kadus pärast Teist maailmasõda koos Tšehhoslovakkia lülitamisega idapoolse naabri, Nõukogude Liidu mõjusfääri. Ka motiiv “sillast” Ida ja Lääne vahel kerkis esile vaid nendel ajajärkudel – enne 1945. ning pärast 1989. aastat, mil Slovakkia ei kuulunud poliitiliselt täie kindlusega Idasse.

Slovaki standardajalookirjutus kinnistas ettekujutust pikkadest aastasadadest mitteslovakkidest valitsejate rõhumise all. Needsamad ajaloolased, kes ühelt poolt on aidanud kaasa rahvuslike kannatuste traditsiooni modelleerimisele rahva teadvuses, tõestavad samal ajal Slovakkia (19. sajandil Ülem-Ungari) ainulaadset eriseisundit Ungari Kuningriigis, näidates, et perifeeria võib osutuda arenenumaks kui keskus. Nad kirjeldavad “slovakkide” ja “Slovakkia” tähtsat rolli Ungari riigi ja kirikukorralduse kujunemisel ning 10.–11. sajandi Árpádide dünastia osastisvürstiriigi eriseisundit Suur-Määri võimu pärandina. Törksa feodaali Mathias Čáki (ung. Csák) valdusi tänapäeva Slovakkia alal iseloomustavad mõned autorid kui “peaaegu sõltumatut riiki”. Medieivistid toonitavad Slovakkia regiooni majanduslikku tähtsust, eelkõige hõbeda kaevandamist ning linnade hästikorraldatud omavalitsust, nagu ka tõsiasi, et pärast tatarlaste kallaletungi oli see ala kogu Ungari riigis urbaniseerituim, vaikumata sealjuures ka saksa kolonistide osast. Róbert Letz kritiseerib katseid otsida kõrgkeskajal slovakkidega asustatud ala territoriaalset eripära. Ta viitab küll “slovakkide poliitilise mõtte omapärale” Suur-Määri ajastul, toonitades samas, et “kõrgkeskaja universalism aitas kaasa pigem tsentraliseeritud Ungari riigi kindlustumisele, mille õiguslikuks, ajalooliseks ja riiklikuks sümboliks sai Püha Stefani kroon”²⁷.

Erilist tähelepanu osutatakse Slovakkia ajaloolisele kohale Türgi ekspansiooni ajal. Ühelt poolt tõstetakse esile kristliku Euroopa kaitsmisel kantud suurt ohvrite arvu ning maa majanduslikku hävingut, teisalt jällegi rõhutatakse Slovakkia muutumist kaheks aastasajaks Ungari tähtsaimaks osaks, perifeeriast tsentrumiks, pealinnaga Bratislavas.²⁸ 19. sajandi Slovakkia kujutatakse taas Ungari provintsina, mis oli aga tööstuslikult kuningriigi arenenuim osa. Tõstes esile Slovakkia “imposantset tuhandeaastast panust kultuuri ja tsivilisatsiooni arengusse”²⁹, tõrjutakse kõrvale slovakkide mahajäämuse stereotüüpi. Ka need autorid, kes kahtlevad Slovakkia erilises seisundis Ungari riigis, tunnistavad, et see “ei kinnita slovakkide tähtsusetust ajaloos, vaid vastupidi, ilma Slovakkia varakeskaegse kultuurilise ja ajaloolise panuseta olnuks raske nii Ungari riigi kui ka Püha Stefani krooni kui sümboli konstitueerumine”³⁰.

Slovakkia ametlikus historiograafias ei avaldu tugeva emotsionaalse laenguga kujutluspilt ungarlastest siiski mitte päris sellises vormis kui 19.–20. sajandi rahvuslikus ajakirjanduses: “asiaatidest nomaadid, vallutushimulised paganlikud tulnukad, üleolevad šovinistid” jne. Soovides ungarlastest enne 1918. aastat veidi positiivsemalt või vähemasti neutraalselt kirjutada, kasutasid slovaki publitsistid nimetust “meie nõod”, mis tähistas küll teatavat perekondlikku sidet, kuid väljendas ka mõningast distantssi slaavi “vendadest”. Kuna sotsialismi ajal ei tohtinud ajaloolased mahlaka sõimuga “madjarite” aadressil minna vastuollu kohustusliku internatsionalismijoonega, kritiseeriti selle võrra teravamalt “Ungari reaktsioonilisi valitsevaid klasse”. Pärast 1989. aastat kirjutas Anton Špiesz 1840. aastate “haiglaslikust ungari natsionalismist, millel puudus vähimigi arusaam slovakkide eksistentsist”, esitades siiski ka põhjusi, mis sundisid ungarlaste rahvusliidreid niimoodi talitama (kartus Saksamaa ühendamise ees jne.), püüdes nõnda selgitada ka “teise poole” motivatsiooni.³¹ Mitmekülgsemat

²⁷ R. Letz. *Náčrt dejin Uhorska a Maďarska*. Bratislava, 1995, lk. 27.

²⁸ Ungari keeles Posony, sks. Preßburg. (*tõlkija märkus*)

²⁹ R. Letz (vt. viide 27), lk. 8.

³⁰ R. Letz (vt. viide 27), lk. 27.

³¹ A. Špiesz. *Dejiny Slovenska na ceste k sebauvedomeniu*. Bratislava, 1992, lk. 87.

käsitlusviisi taotlevad ka mitmed “Slovakkia lühiajaloo” (“Krátke dejiny Slovenska”) autorid: paljudel juhtudel analüüsitakse mõlema rahvusleeri tegevusmotiive Ungari ajaloos, tuuakse välja slovakkia ja ungari ajaloolaste erinevaid seisukohavõtte ühise ajaloo küsimustes, olgu selleks kas või vaidlus assimileerimise spontaansuse või vägivaldsuse üle.

Sama raamat lähtub etnokultuurilise mitmekesisuse tunnustamisest Slovakkia ajaloo konstituiivse elemendina. 1960. aastatest peale kuuluvad ajaloo üldkäsitlustesse ka lõigud erinevatest rahvusvähemustest. Enne 1989. aastat oli õigus oma peatükile Slovakkia ajaloo koguteostes vaid riiklikult tunnustatud vähemustel (ungarlased, ukrainlased). Pärast pööret on asutud põhjalikumalt uurima ka juutide, mustlaste, sakslaste, russiinide ja tšehhide ajalugu ning identiteeti, mis on saanud ametlike üldkäsitluste, sh. ingliskeelse “Slovakkia lühiajaloo” koostisosaks.³² Nimetatud raamat üritab murda traditsioonilist Slovakkia ajaloo käsitlusviisi traagilise narratiivi modelleerimise kaudu ning otsib tegelikku suhet rahvusliku diskrimineerimise ja “kultuuriliselt hübriidse” igapäevaelu vahel aeglaselt moderniseeruvast Ungari kuningriigis, vaadeldes nii selle häid kui ka halbu külgi etnilistest eripäradest sõltumata. Autorid, kes toonitavad kultuurilise ja rahvusliku identiteedi relevantsust, näevad universaalses kristlikes väärtustes parimat võimalust Karpaatia rahvaste vastastikuseks arusaamiseks ning ühise kultuurilise ja tsivilisatsioonilise “pärandi” argumenteerimiseks.³³

Ajaloolised jutustused, mis käsitlevad monarhia Ungari osa hädaoruna kõrvuti narratiividega regiooni kultuurilisest heterogeensusest, annavad tunnistust pluraliteedist tänases Slovakkia ajalookirjutuses. Sedasama tõendavad kultuurilises teadvuses eksisteerivad mustrid enesehaletsusest ja ääretult kaua kestnud iseseisvusest tingitud frustratsioonist koos avatusega teistsugustele käsitlusviisidele. Tänapäevase reaalsuse juurde kuuluvad nii võitlused mälestussammaste pärast Lõuna-Slovakkia linnades ja külates, kus mälestusmärkidel kujutatud Stefani kroonile või endise Ungari Kuningriigi “revisionistlikele” kontuuridele reageeritakse otsemaid vastuaktsioonidega slaavi apostlite Kyrillose ja Methodiose nimel, kui ka vastupidi – alates 1990. aastate algusest üha kasvanud multikultuurse ajaloo nostalgia laine, millele aitavad kaasa arvukad tõlked ja reprindid monarhia- ja maailmasõdadevahelisest ajalookirjutusest, vanade piltpostkaartide avaldamine, ajaloolise süžeeaga filmide näitamine televisioonis (ikka ja jälle korratakse kunagist Austria filmi Sizist/Sissyst), erinevate ajalooliste instseneeringute (näiteks iga-aastased kroonimispidustused Bratislavas) ja näituste korraldamine, mis meenutavad idüllilist multikultuurset elu enne Esimest maailmasõda ja maailmasõdade vahel. Ettepanek taastada Bratislavas Maria Theresia mälestussammas tuli liiga vara, varsti pärast pööret lükati see tõenäoliselt ideoloogilistel põhjustel tagasi. Nüüd on pigem kaalukam rahaline külg, pealegi on samba esialgne koht juba hõivatud. Kroonimiskünka platsil seisis pärast Maria Theresiat esimese Tšehhoslovakkia Vabariigi kaasrajajaid Štefánik, esmalt koos “tšehhi” lõviga, Slovakkia Vabariigi ajal juba ilma. Kommunismi ajal kadus ka Štefánik. Täna seisab selles ebakindlas kohas juba slovakkia rahvuskangelane Štúr oma kaaskonnaga. Samale platsile Doonau-äärsele parki tekkis 1. mail 2004 uus integratsioonirajatis. Kui endine kroonimisküngas ehitati kõigi Ungari komitaatide mullast – iga maanurk saatis oma “pühist” paigast (näiteks Mohácsi lahinguväljalt) ämbriku mulda – siis integratsioonikünkale puistasid peotäie oma kodumaa mulda kõigi Euroopa Ühenduse maade suursaadikud. Bratislavalaste lõbusa naeru saatel leidis Habsburgide monarhia ajalooline pärand rakenduse uues kuues.

Saksa keelest tõlkinud
Mati Laur

³² E. Mannová (toim.). A Concise History of Slovakia. Bratislava, 2000.

³³ R. Letz (vt. viide 27), lk. 11 jj., 139.